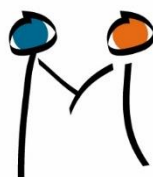

הערכת סדנאות לניהול התקציב האישי והמשפחתי בשירות המבחן למבוגרים

Tovannot תובנות

הערכה, תכנון ויעוץ לשיפור ארגונים בע"מ
Organizational evaluation, planning & consulting

ד"ר דרור ולק – חוקר ראשי

יובל פלדי – חוקר

מחקר זה הוזמן ומומן באמצעות אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה
במשרד העבודה הרווחה והשירותים החברתיים

יוני 2020, סיון תש"ף

תודות

בראש ובראשונה ברצוננו להודות למר יוסי פולק מפקח ארצי (בגימלאות) בשירות המבחן למבוגרים, שיזם את הסדנאות לניהול התקציב האישי והמשפחתי בשירות המבחן למבוגרים וסייע רבות לקידום מחקר ההערכה. כמו כן, לד"ר שקמה ניצן בירן, שקיבלה את האחריות על המחקר מטעם שירות המבחן למבוגרים, לאחר פרישתו של יוסי וכמובן, למנחי שירות המבחן שלקחו חלק בהנחיית הסדנאות.

לאנשי ארגון "פעמונים" שהיו בקשר שוטף עם צוות המחקר בכל הנוגע לביצוע המחקר ויצירת קשר עם מנחי הסדנאות. גבי שרון לוי, גבי נעמי שרון, גבי נעמה קורח-שריג, גבי ענת לוי וגבי הדר גוטמן וכמובן למנחי הסדנאות עצמם, שסייעו באיסוף השאלונים מהמשתתפים, בהנחיית צוות המחקר.

לאנשי אגף המחקר במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, ד"ר טלי רוזוב-הינדי שהתחילה בליווי המחקר בראשיתו וד"ר יוסף (אסי) אהרונוב, שהמשיך בליווי המחקר עד להשלמתו.

לעוזרות המחקר במכון תובנות – שני מרחבי וברקת הנלה-אהרוני.

ולבסוף יבואו על הברכה משתתפי הסדנאות אשר הקדישו מזמנם למילוי שאלוני המחקר, ושיתפו אותנו בהתנהגות הכלכלית שלהם ובעמדותיהם כלפי התכנית.

תוכן עניינים

5	.1	תקציר
7	.2	רקע
9	.3	מטרות ושאלות מחקר ההערכה
9	.4	מערך המחקר
9	4.1	משתתפים
10	4.2	כלים
11	4.3	הליך ושיטת הניתוח
13	4.4	מגבלות המחקר
14	.5	ממצאים
14	5.1	מדדים כלכליים ישירים
15	5.2	מדדי התנהגות מדווחת
18	5.3	עמדות המשתתפים
19	5.4	עמדות לגבי תרומת הסדנה
20	5.5	הקשר בין גודל הקבוצה לאפקטיביות הסדנה
20	.6	דיון ומסקנות
21	6.1	מדדים כלכליים ישירים
21	6.2	מדדי התנהגות מדווחת
22	6.3	עמדות המשתתפים
23	6.4	עמדות לגבי תרומת הסדנה
23	6.5	הפערים שנמצאו בין הסדנאות הכלליות לניהול כלכלת המשפחה לבין הסדנאות בשירות המבחן
24	.7	המלצות
25		נספח א': שאלוני המחקר
33		נספח ב': טופס הסכמה מדעת
34		נספח ג': דף הנחיות למנחה הסדנה

רשימת הלוחות

- לוח 1 : מאפייני רקע של המשתתפים בסדנה להתנהלות כלכלית נכונה.....9
- לוח 2 : רכיבי השאלונים ב"גלים" השונים.....11
- לוח 3 : משתנים שהופקו מרכיבים. שאלונים.....11
- לוח 4 : פרופילים שונים של מילוי אלונים.....13

רשימת התרשימים

- תרשים 1 : הכנסה והוצאה לנפש – לפני הסדנה ולאחריה.....15
- תרשים 2 : אחוז המשתתפים שדיווח על התנהגות כלכלית טובה – לפני הסדנה ולאחריה.....16
- תרשים 3 : אחוז המשתתפים שדיווח על פעילות חיסכון והתייעלות – לפני הסדנה ולאחריה.....17
- תרשים 4 : עמדות באשר לתרומת הסדנה.....19

1. תקציר

רקע – בסוף שנת 2016 נפתח מיזם משותף וייחודי בין שירות המבחן למבוגרים לבין ארגון פעמונים, שמטרתו להקנות למבוגרים עוברי חוק כלים לניהול התקציב האישי והמשפחתי ולשליטה באורח החיים, כחלק מתהליך החדילה מעבריינות. במסגרת המיזם התקיימו בשנים 2016-2019 למעלה מ-40 סדנאות לניהול תקציב משק הבית לעוברי חוק ברחבי הארץ. הסדנה כללה 6 מפגשים בני שעתיים כל אחד והיא הועברה על-ידי מנחה משירות המבחן למבוגרים ומנחה מארגון "פעמונים". הסדנאות לוו במחקר ההערכה שמטרתו לבחון את אפקטיביות הסדנה בקרב המשתתפים באמצעות מדדי התנהגות מדווחת, מדדי עמדות ומדדים כלכליים ישירים.

שיטה – מחקר ההערכה התקיים ב-20 מהסדנאות שהתקיימו בין אפריל 2018 לנובמבר 2019. מספר המשתתפים הממוצע בסדנאות היה 12 (טווח 7-20). בסדנאות אלה השתתפו בסך הכול 243 גברים ונשים. שאלוני המחקר הופצו בשלושה "גלים": לפני פתיחת הסדנה, לאחר סיומה וכחצי שנה אחרי סיומה. בסה"כ ענו על שאלוני המחקר השונים 215 משתתפים; 133 מתוכם ענו על שאלונים לפני הסדנה ולאחריה, והם המשתתפים שמשמשים לניתוח האפקטיביות של הסדנה.

93% מהמשתתפים היו גברים, כשיעורם בקרב כלל לקוחות שירות המבחן. גילם החציוני היה 35, מבוגרים יותר מכלל לקוחות שירות המבחן. שפת האם של כ-70% מהמשתתפים הייתה עברית, שיעור גדול משיעורם בקרב כלל לקוחות שיעור המבחן. 40% היו נשואים, כ-30% רווקים וכ-30% גרושים או פרודים.

ממצאים – בעקבות הסדנה דיווחו המשתתפים על מספר גדול יותר של התנהגויות כלכליות חיוביות כגון, ניהול מעקב אחר הוצאות והכנסות, קביעת סדר עדיפות ברור לגבי ההוצאות וביטחון ביכולת לנהל בהצלחה את כלכלת משק הבית. גם מספר פעולות החיסכון וההתייעלות – כגון, פנייה לספקי שירות, לבנקים, ולבעלי חוב בבקשה להוזיל עלויות – גדל בעקבות הסדנה. שינויים אלו בלטו בקרב דוברי העברית והנשואים והגרושים או הפרודים (בהשוואה לרווקים) ובקרב המבוגרים מהגיל החציוני. בעקבות הסדנה חל גם שיפור במסוגלות העצמית של המשתתפים.

בהכנסה ובהוצאה לנפש המדווחת לא חלו הבדלים מובהקים בין תחילת הסדנה לסיומה. עלייה מובהקת בהכנסות בלבד נמדדה בקרב דוברי העברית ובקרב המבוגרים מהחציון.

יותר ממצחית מהמשתתפים בסדנה הביעו שביעות רצון גבוהה כלפי הסדנה. הביטויים החיוביים ביותר נגעו להיגדים המתייחסים לחיזוק הביטחון בניהול כלכלי של משק הבית ולתחושה שהסדנה סייעה לתהליכי השיקום.

המלצות – ככלל, נראה שסדנת פעמונים השיגה את מטרותיה בהקניית כלים לניהול התקציב האישי והמשפחתי. הסדנה נמצאה אפקטיבית במיוחד בקרב דוברי העברית כשפת אם, בקרב הנשואים והגרושים/פרודים ובקרב המבוגרים יותר. נראה שחשוב להנגיש את הסדנה לדוברי ערבית, וכן לרווקים וצעירים שככל הנראה זקוקים להדרכה בסיסית בניהול כלכלי של משק הבית.

העובדה שלא חל שינוי במדדים כלכליים ישירים, של המאזן בין הכנסות להוצאות קשורה להערכתנו לזמן הקצר יחסית שבין איסוף הנתונים בגלים השונים, ולכן מומלץ לבחון את המדדים הכלכליים כשנה אחרי הסדנה. כמו כן, ניתן להציע למשתתפים מפגשי רענון, שבהם אפשר יהיה לקבל רעיונות שיחזקו את ההתנהגות הכלכלית הנבונה והשליטה בהוצאות.

נראה שהעובדה שהסדנה מתקיימת רק בנוכחות אחד מבני הזוג פוגעת בסיכויים לממש את ההצעות הכלכליות שניתנות בה. נראה ששילוב בת הזוג בסדנה או בחלק ממנה, עשוי לשפר את הסיכויים להטמעת התכנים במשק הבית.

מגבלות המחקר – העובדה שבמדגם היה ייצוג חסר לצעירים ולדוברי ערבית פוגעת ביכולת ההכללה של ממצאי המחקר לכלל לקוחות שירות המבחן. כמו כן, מחקר המבוסס על דיווח עצמי עשוי להיות מוטה בשל רצייה חברתית וניהול רושם, והטיה זו עשויה להתחזק כשמדובר בפגישות במסגרת תקופת מבחן. ולבסוף, מערך מחקר של לפני-אחרי ללא קבוצת ביקורת לא מאפשר לנטרל את האפשרות שאפקטים הושגו כתוצאה מאירועים חיצוניים לסדנה. רק מחקר במתכונת ניסויית או לפחות במתכונת מעין-ניסויית – יוכל לענות ברמת ביטחון גבוהה יחסית על שאלת האפקטיביות של הסדנה.

2. רקע

בסוף שנת 2016 נפתח מיזם משותף וייחודי בין שירות המבחן למבוגרים לבין ארגון פעמונים, שמטרתו להקנות למבוגרים עוברי חוק כלים לניהול התקציב האישי והמשפחתי, שליטה והתארגנות באורח החיים שלהם וכלים להתמודדות בצרכים השונים בחיי היומיום כחלק מתהליך החדילה מעבריינות. במסגרת המיזם התקיימו בשנים 2016-2019 למעלה מ-40 סדנאות לניהול תקציב משק הבית לעוברי חוק ברחבי הארץ.

מודל הסדנה הינו חדשני ומשמעותו רבה הן עבור ארגון פעמונים המכוון להתאים את המענים בתחום כלכלת המשפחה לאוכלוסיות יעד שונות, והן עבור צוותי שירות המבחן המכוונים לתת ידע וכלים לעוברי חוק במסגרת תהליך שיקום ושינוי הרגלים.

כל הסדנאות התקיימו במשרדי שירות המבחן בארץ ו/או במסגרות השירות. המשתתפים הגיעו מאוכלוסיות בעלות מאפייני רקע שונים, למשל, קבוצות של צעירים, הורים שנהגו באלימות כלפי ילדיהם, קבוצה של עוברי חוק ערבים, עברייני מין, גברים אלימים כלפי נשותיהם ועוד.

הסדנה כללה 6 מפגשים בני שתיים כל אחד, לאורך 6 שבועות עוקבים ובסה"כ 12 שעות לכל משתתף והיא הועברה על-ידי מנחה משירות המבחן למבוגרים ומנחה מארגון "פעמונים". תוכני הסדנה היו:

מפגש 1

חלק	שם היחידה	מטרה
1	למה אנחנו כאן?	היכרות, תיאום ציפיות, זיהוי תכונות (נכסים) שסייעו לנו בתהליך השינוי.
2	למה אנחנו מוציאים כסף?	זיהוי הגורמים החיצוניים והפנימיים שמשפיעים על החלטות הקניה שלנו.
3	איפה הכסף?	הכנה לשיקוף: מיפוי הוצאות והכנסות, נכסים וחובות.
4	סיכום	סיכום המפגש.

מפגש 2

חלק	שם היחידה	מטרה
1	פתיחה	שיתוף החוויות מהשבוע שחלף, מענה לשאלות.
2	מה צריך הבנאדם בשביל לחיות?	זיהוי רצונות וצרכים בהיבט הכלכלי.
3	איך להיות צרכן חכם	טיפים בצרכנות נבונה מיצוי זכויות הצרכן.
4	סיכום	סיכום המפגש.

מפגש 3

חלק	שם היחידה	מטרה
1	פתיחה	שיתוף החוויות מהמפגש האחרון ושיקוף, מענה לשאלות.
2	מהו תקציב משפחתי ולמה אנחנו צריכים אותו?	הכרת עקרונות לבניית התקציב המשפחתי.
3	איך מדברים עם הילדים על כסף?	הצגת עקרונות החינוך הפיננסי. דרכים ושיטות לשיתוף הילדים בתפיסה הכלכלית של המשפחה.
4	סיכום	סיכום המפגש.

מפגש 4

חלק	שם היחידה	מטרה
1	פתיחה	שיתוף החוויות מהמפגש האחרון, מענה לשאלות.
2	איך להתמודד עם הבנק?	הכרת מושגים יסוד פיננסיים מעולם הבנקאות.
3	איך מגדירים יעד כלכלי	תכנון עתידי והגדרת יעדים כלכליים אפקטיביים.
4	סיכום	סיכום המפגש.

מפגש 5

חלק	שם היחידה	מטרה
1	פתיחה	שיתוף החוויות מהמפגש האחרון, מענה לשאלות.
2	התמודדות עם חובות	הכרת סוגי החובות, תיעודף חובות והדרכים להסדרתם.
3	סיכום	סיכום המפגש.

מפגש 6

חלק	שם היחידה	מטרה
1	פתיחה	שיתוף החוויות מהמפגש האחרון, מענה לשאלות.
2	איך אפשר לקרוא את זה? תלוש המשכורת	הכרות עם תלוש השכר ואיך קוראים אותו.
3	מגיע לי	העלאת המודעות לנושא מיצוי הזכויות והכרת דרכים לאיתור המידע בנושא.
4	סיכום	סיכום המפגש והסדנה כולה.

יצוין כי לעתים תוכני הסדנה השתנו על מנת לדייק את הצרכים של המשתתפים השונים.

3. מטרת ושאלות מחקר ההערכה

מטרת מחקר ההערכה היא לבחון את אפקטיביות הסדנה בקרב המשתתפים באמצעות מדדים כלכליים ישירים, מדדי התנהגות מדווחת ומדדי עמדות. באופן ספציפי שאלות המחקר הן:

- האם בעקבות ההשתתפות בסדנה חל שינוי בדפוס ההכנסות וההוצאות של המשתתפים, כך שההכנסות גדלו (או לא השתנו) וההוצאות קטנו?
- האם בעקבות ההשתתפות בסדנה חל שינוי בדפוס ההתנהגות הכלכלית והצרכנית של המשתתפים? כך למשל, האם המשתתפים יותר משווים מחירים, יותר מתכננים את הקניות ופועלים יותר לחיסכון ולהתייעלות בהוצאות משק הבית?
- האם בעקבות ההשתתפות בסדנה חל שינוי בעמדות המשתתפים באשר ליכולתם לנהל בהצלחה את ההיבטים הכלכליים והצרכניים של משק הבית?
- האם המשתתפים בסדנה סבורים שהתכנים שנלמדו ושתורגלו בסדנה שיפרו את יכולתם לנהל בהצלחה את ההיבטים הכלכליים של משק הבית?

4. מערך המחקר

4.1 משתתפים

מחקר ההערכה התקיים ב-20 סדנאות לניהול התקציב האישי והמשפחתי במסגרת שירות המבחן למבוגרים. הסדנאות התקיימו בין אפריל 2018 לנובמבר 2019 בהנחיה של מנחים מארגון פעמונים. מספר המשתתפים הממוצע בסדנאות היה 12 (טווח 7-20). בסדנאות אלה השתתפו בסך הכול 243 גברים ונשים¹. שיעור ההתמדה בסדנאות עמד על 88%.

שאלוני המחקר הופצו בשלושה "גלים" (ראו להלן פירוט בסעיף כלים), כאשר בשאלון הגל הראשון נכללו שאלות רקע שמאפשרות לאפיין את המשתתפים בסדנאות. בסה"כ מילאו את שאלון הגל הראשון 178 משתתפים (73% השבה), שמאפייניהם מוצגים בלוח 1.

לוח 1: מאפייני רקע של המשתתפים בסדנה להתנהלות כלכלית נכונה (N = 178)²

מאפיין	מס'	אחוז
מגדר - גברים	121	92.4%
- נשים	10	7.6%
גיל - עד 20	1	0.6%
29-20	55	34.3%
39-30	43	26.9%
49-40	41	25.6%
59-50	14	8.8%
+60	6	3.8%

¹ לגבי 17 מתוך 20 הסדנאות שהתקיימו התקבלו נתונים של מס' המשתתפים שהתחילו ומס' המשתתפים שסיימו את הסדנה. לגבי 3 סדנאות לא נמצאו נתונים ומספר המשתתפים בהם הוערך לפי ממוצע המשתתפים בסדנאות האחרות.

² במקצת מהמשתתפים מספר המשתתפים היה קטן יותר בשל ערכים חסרים.

מאפיין	מס'	אחוז
טווח גילים	77-19	
גיל חציוני	35	
מצב משפחתי - רווק	56	31.6%
נשוי	72	40.7%
גרוש/פרוד	49	27.7%
מס' נפשות במשק הבית- 1	28	17.9%
2	29	18.6%
4-3	43	27.6%
6-5	33	21.2%
8-7	12	7.7%
+9	11	7.0%
שפת אם - עברית	126	69.6%
עברית	38	21.0%
רוסית	9	5.0%
אמהרית	1	0.5%
אחר	7	3.9%

רובם המכריע של המשתתפים בסדנאות היה גברים, שיעור דומה (93%) לשיעורם בקרב כלל לקוחות שירות המבחן (נתוני 2019). גילם החציוני היה 35, והם היו מבוגרים יותר מכלל לקוחות שירות המבחן שגילם החציוני היה 31 בקירוב (נתוני 2019)³. שפת האם של כ-70% מהמשתתפים הייתה עברית ושל כ-20% – ערבית, ונראה שייצוגם של דוברי העברית בסדנה היה גבוה יותר משיעורם בקרב כלל לקוחות שיעור המבחן (כ-50%). 40% היו נשואים, כ-30% רווקים ושיעור דומה גרושים או פרודים. כשליש ממשקי הבית של המשתתפים מנו נפש אחת או שתיים, כרבע – 4-3 נפשות וכחמישית – 6-5 נפשות. אין בידינו נתונים על התפלגות המצב המשפחתי ומספר הנפשות במשק הבית – בקרב כלל לקוחות שירות המבחן.

4.2 כלים

שאלונים

כלי המחקר היו שאלונים שהופצו בשלושה "גלים": לפני פתיחת הסדנה, אחרי סיום הסדנה וכחצי שנה לאחר סיום הסדנה. מרבית הפריטים בשאלונים היו זהים בשלושת השאלונים, זאת על מנת לאפשר לזהות תהליכים והשפעות של הסדנה. יוצאים מכלל זה הם פרטי רקע סוציו-דמוגרפיים שנאספו רק בשאלון הגל הראשון ועמדות כלפי הסדנה שנאספו רק בשאלון הגל השני. בנספח א' מוצגים השאלונים ובלוח 2 מוצגים רכיבי השאלון בגלים השונים.

³ ההבדל בגילים היה בולט בקרב הצעירים בני 18-21 ששיעורם 16% בקרב לקוחות שירות המבחן ו-4% בקרב משתתפי הסדנאות ובקרב בני 40+ ששיעורם 28% ו-38% בהתאמה.

לוח 2: רכיבי השאלונים בגלים השונים

שאלון גל 3	שאלון גל 2	שאלון גל 1	רכיב בשאלון
+	+	+	התנהגות כלכלית
+	+	+	פעולות חיסכון והתייעלות
+	+	+	הכנסות והוצאות
+	-	+	סטטוס עבודה
-	+	+	מסוגלות עצמית
-	+	-	עמדות כלפי הסדנה
-	-	+	פרטי רקע סוציו-דמוגרפיים

משתנים

בלוח 3 מוצגים המשתנים שהופקו משאלוני המחקר.

לוח 3: משתנים שהופקו מרכיבים בשאלונים

משתנה	רכיב בשאלון
פריטי השאלה בסולם 1-5 וממוצע של 8 הפריטים	התנהגות כלכלית
פריטי השאלה בסולם כן/לא וממוצע של 6 הפריטים	פעולות חיסכון והתייעלות
גילום לשי"ח של נקודת האמצע של כל אחת מ-7 הקטגוריות והפקת מדד של הכנסה והוצאה לנפש	הכנסות והוצאות
כן/לא	האם אתה עובד?
ממוצע של 7 פריטים בסולם 1-5	מסוגלות עצמית
פריטי השאלה בסולם 1-5	עמדות כלפי הסדנה

משתנים לבדיקת אפקט הטרוגני⁴

כאמור, במטרה לאתר אפקטים הטרוגניים, נבדוק האם אפקטיביות הסדנה קשורה למשתני רקע. המשתנים שנבחרו יהיו:

- **שפת אם** – עברית (n = 96) לעומת השאר (ערבית וארבעה משתתפים רוסית) (n = 36);
  - **מצב משפחתי** – נשוי או גרוש/פרוד (n = 91) לעומת רווק (n = 36);
  - **גיל** – צעיר או שווה לגיל החציוני (גיל 35) (n = 62) לעומת מבוגר מהגיל החציוני (n = 59).
- מספר המשתתפים בקבוצות השונות אינו סוכם ל-133 בשל העדר דיווח אצל מקצת המשתתפים.

4.3 הליך ושיטת הניתוח

איסוף הנתונים

אופן איסוף הנתונים התקיים בהתאם לשלבים הבאים:

1. ארגון פעמונים עדכן את צוות המחקר מתי מתחילה סדנה לניהול התקציב האישי והמשפחתי בשירות המבחן למבוגרים ומהם פרטי הקשר של המנחה המיועד/ת.

⁴ מונח זה מתייחס לאפשרות שההתערבות תשפיע באופן שונה על משתתפים עם מאפיינים שונים.

2. נציג של צוות המחקר יצר קשר עם המנחה המיועדת/ת של הסדנה והעביר לו/לה באמצעות שליח טופסי הסכמה להשתתף במחקר (נספח ב'), שאלונים לתחילת הסדנה ושאלונים לסיום הסדנה (נספח א').
3. נציג של צוות המחקר שוחח עם מנחה הסדנה והסביר לו/לה לגבי הליך מילוי טופסי ההסכמה והשאלונים. בנוסף, שלח נציג צוות המחקר למנחה הסדנה דף הנחיות מפורט לאיסוף הנתונים (נספח ג').
4. כ-48 שעות לפני המפגש הראשון של הסדנה נשלחה הודעת תזכורת למנחה, בדבר מילוי טופסי ההסכמה ושאלון תחילת הסדנה.
5. במהלך המפגש הראשון של הסדנה, חילק מנחה/ת הסדנה את טופסי ההסכמה והשאלונים למשתתפים וביקש מהם למלא אותם, זאת לאחר הסבר קצר על המחקר ומטרותיו. הודגש בפני המשתתפים כי מי שאינו מעוניין להשתתף במחקר, אינו מחויב לעשות זאת.
6. במהלך המפגש השני של הסדנה, חילק מנחה/ת הסדנה טופסי הסכמה ושאלונים למשתתפים שלא נכחו במפגש הראשון, באותו אופן שבו נעשה הדבר במפגש הראשון. לאחר המפגש השני, לא חולקו יותר טופסי הסכמה ושאלונים למשתתפים חדשים והם לא השתתפו במחקר.
7. טופסי ההסכמה והשאלונים שמולאו על-ידי המשתתפים במפגש הראשון או המפגש השני נשמרו אצל מנחה הסדנה במעטפה אטומה.
8. כ-48 שעות לפני תחילת המפגש האחרון של הסדנה נשלחה הודעת תזכורת למנחה, בדבר מילוי שאלון סיום הסדנה.
9. במהלך המפגש האחרון של הסדנה, חילק המנחה את השאלונים של סיום הסדנה למשתתפים וביקש מהם למלא אותם. משתתפים שסירבו למלא את השאלון לא חויבו לעשות זאת. לאחר מכן, הכניס/ה המנחה את השאלונים למעטפה אטומה שהכילה את טופסי ההסכמה והשאלונים של תחילת הסדנה וחתם / חתמה אותה.
10. לאחר סיום הסדנה, נציג של צוות המחקר יצר קשר עם המנחה ותיאם את העברת המעטפה לצוות המחקר באמצעות הדואר או באיסוף עצמי. כל טופסי ההסכמה והשאלונים הראשון והשני הועברו מכל הסדנאות לידי צוות המחקר.
11. לאחר כחצי שנה ממועד הסיום של כל סדנה, עוזרת מחקר יצרה קשר טלפוני עם משתתפים שהשאירו את פרטי ההתקשרות שלהם בטופס ההסכמה. עוזרת המחקר הציעה למשתתפים למלא את השאלון בטלפון, בעזרתה. תשובות המשתתפים קודדו על-ידי עוזרת המחקר.
12. לאחר סיום מילוי שלושת השאלונים בכל סדנה, זווגו השאלונים שמילא כל משתתף. הדבר נעשה באמצעות "קוד זיווג" שכלל את: האות הראשונה של השם הפרטי, האות הראשונה של שם המשפחה ושלוש הספרות האחרונות של מספר הזהות, אותו ציינו המשיבים בכל שאלון שמילאו.

פרופילים של מילוי השאלונים

מערך המחקר תוכנן לאור ההבנה שהמשתתפים במחקר ימלאו את שלושת השאלונים, אך בפועל הדבר קרה באופן חלקי בלבד מסיבות שונות, כגון: חוסר רצון להשתתף במחקר, היעדרות ממפגשים שבהם מולא השאלון והיעדר ציון של פרטים מזהים לצורך זיווג השאלונים. לפיכך, יש בידינו פרופילים שונים של מילוי שאלונים (ראו לוח 4) מבין 243 המשתתפים בסדנאות, ענו 93% על שאלון אחד לפחות. השאלונים סומנו כך: T0 – לפני הסדנה; T1 – אחרי הסדנה; T2 – חצי שנה מסיום הסדנה.

לוח 4: פרופילים שונים של מילוי שאלונים

פרופיל מילוי שאלונים	מס' משתתפים	% מסה"כ
T0 + T1 + T2	44	19%
T0 + T1	74	33%
T0 + T2	15	7%
T1 + T2	2	1%
T0	56	25%
T1	34	15%
סה"כ	225	100%

שיטת הניתוח

על מנת למצות את מירב השאלונים שמולאו, החלטנו על שיטת הניתוח הבאה:

1. **מאפייני המשתתפים** – לשם כך ייעשה שימוש בכל השאלונים שבהם דווח על מאפייני הרקע הסוציו-דמוגרפיים, דהיינו כל השאלונים של T0 ובסה"כ 178 שאלונים (73% השבה). בשאלונים אלו נעשה שימוש לתיאור המשתתפים בסעיף המשתתפים לעיל.
2. **אפקטיביות הסדנה** – לשם כך ייעשה שימוש בכל השאלונים שבהם נאסף מידע ב-T0 ובשאלון אחד נוסף לפחות – T1 או T2. במקרים עם משתתף שמילא גם שאלון T1 וגם שאלון T2 – בחרנו לעשות שימוש בשאלון T2, שמולא חצי שנה מסיום הסדנה ולכן עשוי ללכוד באופן נאמן יותר את האפקט של הסדנה. לניתוח האפקטיביות של הסדנה עשינו שימוש בסה"כ ב-133 שאלונים (55% השבה). בשל המספר הגדול יחסית של המשתתפים בניתוח זה, ננסה לאתר אפקטים טרוגניים. כך למשל, נבחן האם אפקטיביות הסדנה קשורה לגיל המשתתף או למצבו המשפחתי.

4.4 מגבלות המחקר

מגבלות המחקר נובעות ממאפיינים של אוכלוסיית המחקר ושל מערך המחקר:

- ראינו כי יש הבדלים בכמה מאפיינים סוציו-דמוגרפיים בין אוכלוסיית המדגם לאוכלוסיית כלל לקוחות שירות המבחן. כך למשל, במדגם היה ייצוג חסר לצעירים (18-21) וייצוג יתר למבוגרים (בני 40 או יותר) וכן ייצוג יתר ליהודים לעומת ערבים. פערים אלו פוגעים ביכולת ההכללה של ממצאי המחקר לכלל לקוחות שירות המבחן.

- מחקר המבוסס על דיווח עצמי עשוי להיות מוטה בשל רצייה חברתית וניהול רושם. הרצון של המשתתפים לענות על פי המצופה מהם כמשתתפים בסדנה ולהציג את עצמם באור חיובי וכאנשים קומפלטניים עשוי להוביל לדיווח מוגזם באשר להתנהגותם הכלכלית ולתמונת המצב הכלכלית של משק הבית שלהם. הסט שבו מועברים השאלונים, דהיינו פגישות במסגרת תקופת המבחן, עשויות לחזק את הנטייה הזו.
- מערך המחקר הוא של לפני-אחרי ללא קבוצת ביקורת. באופן זה, אי אפשר לנטרל את האפשרות שאפקטים הושגו כתוצאה מאירועים חיצוניים לסדנה, כמו למשל מציאת עבודה חדש ומכניסה יותר בעקבות הכשרה מקצועית. רק מחקר שבו יוקצו פרטים מאוכלוסיית המחקר באופן אקראי לקבוצת התערבות ולקבוצת ביקורת – יוכל לענות ברמת ביטחון גבוהה יחסית על שאלת האפקטיביות של הסדנה. לחילופין, אפשר יהיה להקצות לקבוצת ההתערבות בדיעבד קבוצת ביקורת באמצעות זיווג של פרטים דומים (matching) ולקיים בכך מערך מחקר מעין-ניסויי.

5. ממצאים

בפרק זה נציג את הממצאים הנוגעים ל-133 המשתתפים שמילאו שאלונים לפני פתיחת הסדנה ולאחריה או כחצי שנה אחרי סיומה.

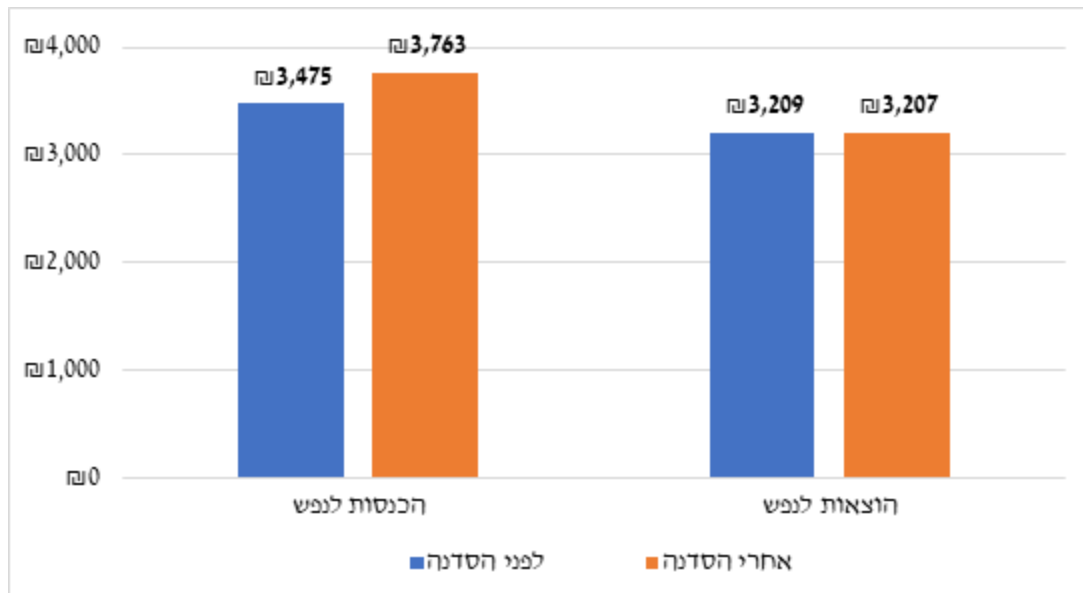
5.1 מדדים כלכליים ישירים

הכנסות והוצאות למשק הבית

המשתתפים בסדנות ציינו את רמת ההכנסות וההוצאות החודשיות (נטו) שלהם. בשאלון הם התבקשו לסמן את אחת משבע קטגוריות עם טווח של סכומים, כאשר הקטגוריה הנמוכה ביותר הייתה "פחות מ-3,000 ש"ח" והגבוהה ביותר "18,001 ש"ח או יותר". מבחן ווילקוקסון למדגמים מזווגים לניתוח השינויים בקטגוריות ההכנסות וההוצאות לפני הסדנה ולאחריה – מלמד שלא חלו שינויים מובהקים סטטיסטית.

על מנת להמחיש את הנתונים, בחרנו בכל קטגוריית דיווח את נקודת האמצע. כך למשל, הקטגוריה 9,001-12,000 ש"ח הפכה לסכום של 10,500 ש"ח. כמו כן, על מנת לדייק במשמעות של נתוני ההכנסות וההוצאות חילקנו את הערכים הכספיים במספר הנפשות במשק הבית, כפי שדווחו על ידי המשתתפים בשאלון הגל הראשון. הניתוח מלמד שבהכנסה לנפש חל גידול ממוצע של 289 ש"ח בין הדיווח בתחילת הסדנה לבין הדיווח בסופה, ובהוצאות קיטון ממוצע של 2 ש"ח. מבחן t למדגמים מזווגים מלמד שהפרש בין ההכנסות לפני הסדנה ולאחריה הוא על סף המובהקות הסטטיסטית ($t = 1.60, p = .06$). בתרשים 1 מוצגות ההכנסות וההוצאות לנפש לפני הסדנה ולאחריה.

תרשים 1: הכנסה והוצאה לנפש – לפני הסדנה ולאחריה

מזד	אחרי הסדנה	לפני הסדנה
הוצאות לנפש	₪ 3207	₪ 3209
הכנסות לנפש	₪ 3763	₪ 3475

בהכנסות לנפש (אך לא בהוצאות) נמצא אפקט הטרוגני – בשפת האם ובגיל. וכך, ההכנסה לנפש גדלה באופן מובהק סטטיסטית – בקרב דוברי העברית (אך לא בקרב דוברי השפות האחרות) ($p < .05$). הבדל זה עלה לכדי 377 ש"ח בממוצע. גם בקרב המבוגרים מהגיל החציוני גדלה ההכנסה לנפש באופן מובהק סטטיסטית (אך לא בקרב הצעירים מהגיל החציוני) ($p < .05$). הבדל זה עלה לכדי 641 ש"ח בממוצע.

דפוס זה של ממצאים עולה גם כאשר ניתחנו רק את המשתתפים שמילאו שאלונים בגל הראשון ובשלישי, כלומר המשתתפים שהפרש בין המדידות היה הרחב ביותר האפשרי במחקר הנוכחי.

סטוס עבודה

בגל השאלונים הראשון והשלישי נשאלו המשתתפים בסדנה האם הם עובדים. 59 משתתפים ענו על שאלה זו בשני השאלונים: 74.6% מהם עבדו לפני הסדנה ו-81.3% עבדו חצי שנה לאחריה. במבחן חי בריבוע, הבדל זה נמצא לא מובהק.

5.2 מדדי התנהגות מדווחת

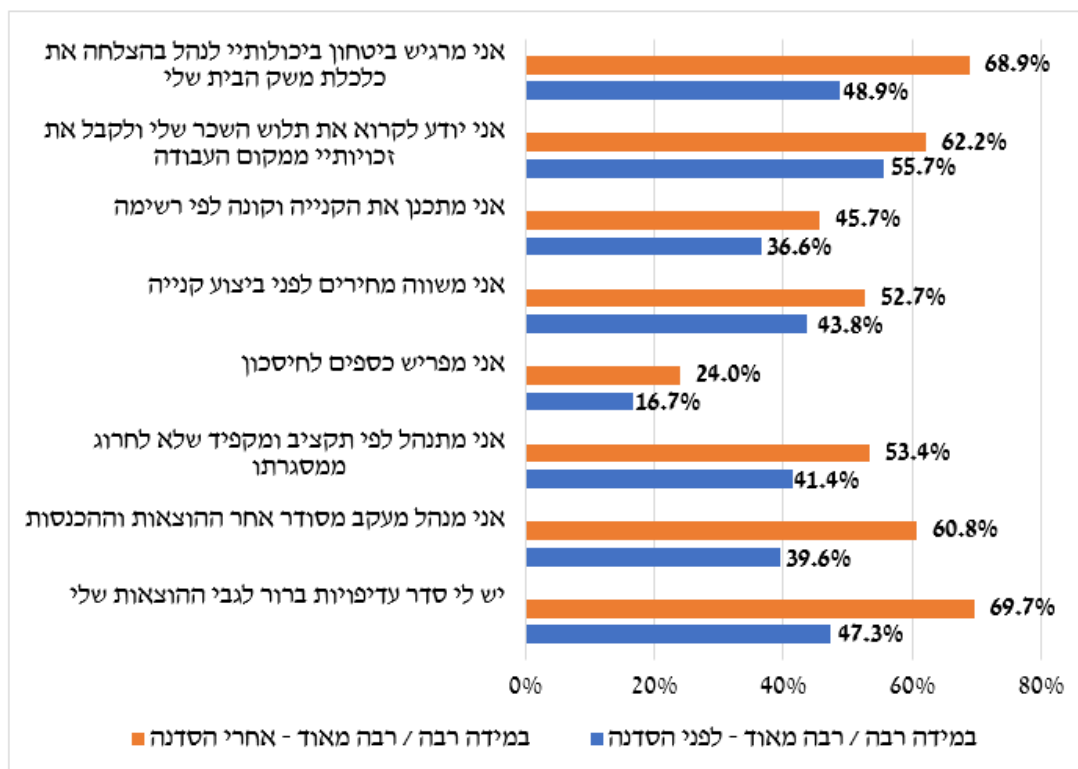
התנהגות כלכלית חיובית

ההתנהגות הכלכלית של המשתתפים בסדנה נמדדה באמצעות שמונה פריטים בסולם 1-5. כך למשל נשאל המשתתף באיזו מידה נכון שהוא "משווה מחירים לפני ביצוע קנייה", כאשר 1 = בכלל לא ו-5 = במידה רבה מאוד. ניתוח מהימנות פנימית (Cronbach's alpha) הניב ערך אלפא של 0.89 לפריטים שדווחו לפני הסדנה וערך אלפא של 0.82 אחרי הסדנה, ובכך מאשר את השימוש בממד משוקלל.

ממוצע ערכי הדיווח של שמונת הפריטים היה 3.06 עם פתיחת הסדנה ו-3.47 עם סיומה. במבחן t למדגמים מזווגים נמצא הבדל זה מובהק סטטיסטית ($t = 6.45, p < .001$). האפקט המובהק נשמר בקבוצות השונות של שפת האם, המצב המשפחתי והגיל.

בתרשים 2 מוצג דפוס המענה על פריטי שאלון ההתנהגות הכלכלית לפני הסדנה ולאחריה.

תרשים 2: אחוז המשתתפים שדיווח על התנהגות כלכלית טובה – לפני הסדנה ולאחריה

התנהגות כלכלית חיובית	במידה רבה / רבה מאוד לפני הסדנה	במידה רבה / רבה מאוד אחרי הסדנה
יש לי סדר עדיפויות ברור לגבי ההוצאות שלי	47.3%	69.7%
אני מנהל מעקב מסודר אחר ההוצאות וההכנסות	39.6%	60.8%
אני מתנהל לפי תקציב ומקפיד שלא לחרוג ממסגרתו	41.4%	53.4%
אני מפריש כספים לחיסכון	16.7%	24.0%
אני משווה מחירים לפני ביצוע קנייה	43.8%	52.7%
אני מתכנן את הקנייה וקונה לפי רשימה	36.6%	45.7%
אני יודע לקרוא את תלוש השכר שלי ולקבל את זכויותי ממקום העבודה	55.7%	62.2%
אני מרגיש ביטחון ביכולתי לנהל בהצלחה את כלכלת משק הבית שלי	48.9%	68.9%

אפשר להתרשם שבכל המדדים נרשמה עלייה באחוז המשתתפים המדווחים על שהם מקיימים התנהגות כלכלית טובה במידה רבה או במידה רבה מאוד. מבחן ווילקוקסון (Wilcoxon signed-rank test) למדגמים מזווגים מלמד שבכל הפריטים, מלבד הפריט "אני יודע לקרוא את תלוש השכר שלי..." – נרשם שינוי מובהק סטטיסטית ($p < .05$) בין הדיווח לפני הסדנה ולאחריה.

פעולות חיסכון והתייעלות

המשתתפים בסדנה נשאלו האם הם ביצעו פעולות חיסכון והתייעלות בחצי השנה האחרונה. הם נשאלו על שש פעולות כגון, פנייה לספקי שירות, לבנקים, ולבעלי חוב – בבקשה להוזיל עלויות. לפני הסדנה היה ממוצע הפעולות למשתתף 1.6 ולאחריה 2.0. במבחן t למדגמים מזווגים נמצא הבדל זה מובהק סטטיסטית ($t = 2.69, p < .01$).

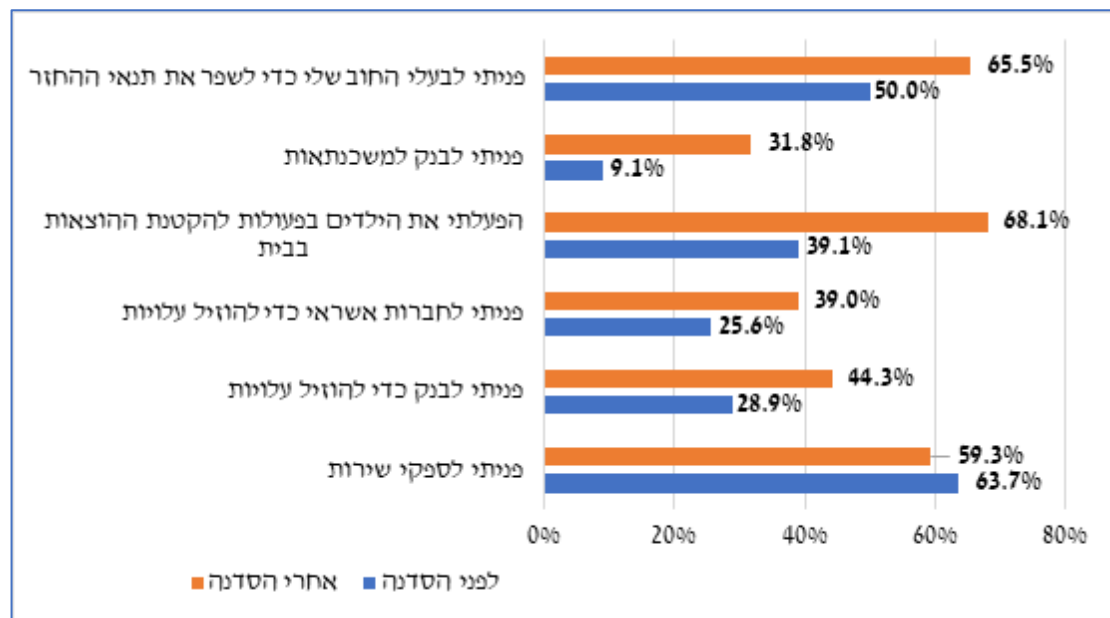
אפקט הטרוגני נמצא במדד של מספר פעולות החיסכון וההתייעלות – בשלושת המשתנים שנבחנו: שפת אם, מצב משפחתי וגיל. וכך, השינוי במספר הפעולות בקרב דוברי עברית (1.5 לפני הסדנה ו-1.9 לאחריה) היה מובהק סטטיסטית ($p < .05$) בעוד שהשינוי בקרב דוברי שפות אחרות (1.8 לפני הסדנה ו-2.1 לאחריה) – לא היה מובהק סטטיסטית. יש לשים לב שהשינוי במספר הפעולות דומה בשתי הקבוצות, והיעדר המובהקות בקרב דוברי השפות האחרות קשור למספר המצומצם של המשיבים לשאלון ($n = 37$).

השינוי במספר הפעולות בקרב הנשואים והגרועים/פרודים (1.7 לפני הסדנה ו-2.2 לאחריה) היה מובהק סטטיסטית ($p < .05$) בעוד שהשינוי בקרב הרווקים (1.3 לפני הסדנה ו-1.5 לאחריה) – לא היה מובהק סטטיסטית.

השינוי במספר הפעולות בקרב המבוגרים מהגיל החציוני (1.8 לפני הסדנה ו-2.3 לאחריה) היה מובהק סטטיסטית ($p < .05$) בעוד שהשינוי בקרב הצעירים מהגל החציוני (1.3 לפני הסדנה ו-1.6 לאחריה) – לא היה מובהק סטטיסטית.

בתרשים 3 מוצג שיעור המשתתפים שדיווח על פעולות חיסכון והתייעלות השונות – לפני הסדנה ולאחריה.

תרשים 3: אחוז המשתתפים שדיווח על פעילות חיסכון והתייעלות – לפני הסדנה ולאחריה

פעולות חיסכון	לפני הסדנה	אחרי הסדנה
פניתי לספקי שירות (למשל: סלולר, כבלים, ביטוח) כדי להוזיל עלויות	63.7	59.30%
פניתי לבנק כדי להוזיל עלויות (למשל: הוזלת עמלות, הפחתת ריבית חובה, איחוד חשבונות)	28.90%	44.30%
פניתי לחברות אשראי כדי להוזיל עלויות (למשל: ביטול דמי שימוש בכרטיס, ביטול כרטיס)	25.60%	39%
הפעלתי את הילדים בפעולות להקטנת ההוצאות בבית (למשל: חיסכון בחשמל, השוואת מחירים לפני קנייה)	39.10%	68.10%
פניתי לבנק למשכנתאות על מנת לבדוק אפשרות למחזור משכנתא	9.10%	31.80%
פניתי לבעלי החוב שלי כדי לשפר את תנאי ההחזר שלי	50%	65.50%

בכל הפריטים חלה עלייה מובהקת סטטיסטית ($p < .05$) באחוז המדווחים על הפעולה, מלבד בפריט "פנייה לספקי שירות", שבו חלה ירידה מובהקת סטטיסטית ($p < .05$) באחוז המשתתפים ובפריט "פנייה לבעלי חוב", שבו ההבדל לא היה מובהק.

תדירות בדיקת חשבון בנק – מבחן ווילקוקסון למדגמים מזווגים מלמד שבקרב המשתתפים בסדנה חל שינוי מובהק סטטיסטית בתדירות בדיקת חשבון הבנק ($z = 3.17, p < .01$), והם בודקים אותו בתדירות גבוהה יותר אחרי הסדנה. כך למשל, 52.8% מהמשתתפים ענו לפני הסדנה כי הם בדקו את חשבון הבנק שלהם בשבוע האחרון, ולאחריה ענו כך 69.9%. כמו כן, לפני הסדנה ל-20.3% מהמשתתפים לא היה חשבון בנק ולאחריה רק ל-13.0%.

באשר לאפקט ההטרונגי, זה נמצא בשפת האם ובגיל המשתתפים. וכך, תדירות בדיקת חשבון הבנק אחרי הסדנה בהשוואה לפנייה גדלה באופן מובהק סטטיסטית – בקרב דוברי העברית (אך לא בקרב דוברי השפות האחרות) ($z = 3.20, p < .01$), וכן בקרב המבוגרים מהגיל החציוני (אך לא בקרב הצעירים מהגיל החציוני) ($z = 2.77, p < .01$).

5.3 עמדות המשתתפים

המשתתפים נשאלו על עמדותיהם והערכתם באשר להתנהלותם הכלכלית לפני הסדנה ולאחריה וכן מילאו שאלון מסוגלות עצמית לפני הסדנה ולאחריה. בנוסף התבקשו המשתתפים להעריך את תרומתה של הסדנה לניהול הכלכלי של משק הבית שלהם.

גיוס מידי של סכום כסף

מספר המעריכים את יכולתם לגייס 5,000 ש"ח באופן מידי עלה מ-54 לפני הסדנה ל-65 לאחריה. עם זאת, שינוי זה לא הגיע לכדי מובהקות סטטיסטית, כפי שעלה ממבחן ווילקוקסון למדגמים מזווגים.

באשר לאפקט ההטרונגי, זה נמצא רק באשר למצב המשפחתי: בקרב הרווקים (אך לא הנשואים והגרשים/פרודים) גדלה ההערכה באשר ליכולתם לגייס סכום כסף באופן מידי. מבחן ווילקוקסון למדגמים מזווגים מלמד ששינוי זה מובהק סטטיסטית ($z = 2.53, p < .05$).

הרגשת שליטה על ההוצאות

המשתתפים בסדנה דירגו בסולם של 0-100 את הרגשת השליטה שלהם על ההוצאות, כאשר 0 מבטא העדר שליטה ו-100 מבטא שליטה מלאה. ממוצע הדיווח היה 74.0 לפני הסדנה ו-75.7 לאחריה, הבדל שלא הגיע למובהקות סטטיסטית שנבדקה במבחן t למדגמים מזווגים.

באשר לאפקט ההטרוגני, זה לא נמצא באף אחד מהמשתתפים: שפת האם, מצב משפחתי וגיל המשתתף.

מסוגלות עצמית

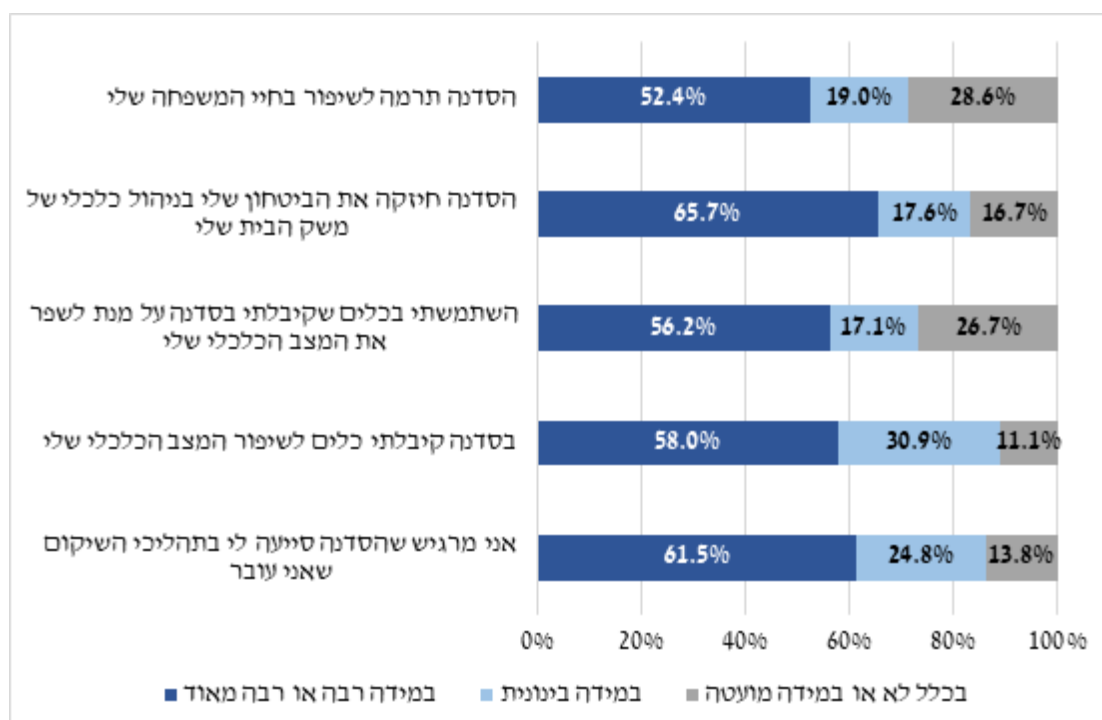
המסוגלות העצמית נמדדה בשאלון בן שבעה פריטים בסולם של 1-5. ניתוח מהימנות פנימית (Cronbach's alpha) הפיק ערך אלפא של 0.66 לפריטים שדווחו לפני הסדנה וערך אלפא של 0.68 אחרי הסדנה.

הערך הממוצע של המדד היה 3.5 לפני הסדנה ו-3.8 לאחריה. פער זה נמצא מובהק סטטיסטית במבחן t למדגמים מזווגים ($t = 3.73, p < .001$). השיפור במסוגלות העצמית נמצא בקבוצות השונות של שפת אם, מצב משפחתי וגיל.

5.4 עמדות לגבי תרומת הסדנה

בגל השאלונים השני נשאלו המשתתפים על עמדותיהם כלפי הסדנה. בכל חמשת הפריטים יותר ממחצית מהמשתתפים הביעו שביעות רצון גבוהה, שבאה לידי ביטוי במענה "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד" – ביחס להיגדים המעידים על תוצאות חיוביות של הסדנה (ראו תרשים 4).

תרשים 4: עמדות באשר לתרומת הסדנה

תרומת הסדנה	במידה רבה או רבה מאוד	במידה בינונית	בכלל לא או במידה מועטה
אני מרגיש שהסדנה סייעה לי בתהליכי השיקום שאני עובר	61%	25%	14%
בסדנה קיבלתי כלים לשיפור המצב הכלכלי שלי	58%	31%	11%
השתמשתי בכלים שקיבלתי בסדנה על מנת לשפר את המצב הכלכלי שלי	56%	17%	27%
הסדנה חיזקה את הביטחון שלי בניהול כלכלי של משק הבית שלי	66%	18%	17%
הסדנה תרמה לשיפור בחיי המשפחה שלי	52%	19%	29%

הביטויים החיוביים ביותר נגעו להיגדים המתייחסים לחיזוק הביטחון בניהול כלכלי של משק הבית ולהרגשה שהסדנה סייעה בתהליכי השיקום, וההיגד שזכה לביטוי הפחות חיובי היה זה המתייחס לשיפור בחיי המשפחה.

באשר לאפקט ההטרוגני, לא נמצאו הבדלים מובהקים ברמת שביעות הרצון מהסדנה – בין קבוצות שפת האם, המצב המשפחתי והגיל.

5.5 הקשר בין גודל הקבוצה לאפקטיביות הסדנה

מספר המשתתפים בסדנאות היה בין 7 ל-20 (ממוצע וחציון 12) – בפתיחתן. על מנת לבדוק את האפשרות שלגודל הקבוצה הייתה השפעה על האפקטיביות שלה, הושוו הקבוצות הקטנות (עד 12 משתתפים ובסה"כ 66 משיבים לשאלונים) לקבוצות הגדולות (13 משתתפים או יותר ובסה"כ 67 משיבים לשאלונים). בכל המדדים לא נמצא אפקט הטרוגני לגודל הקבוצה, מלבד במדד אחד: הפער בין מספר פעולות החיסכון וההתייעלות בתחילת הסדנה ובסופה. לפני הסדנה היה ממוצע הפעולות למשתתף בקבוצות הקטנות 1.6 ולאחריה 2.2; בקבוצות הגדולות היה מס' הפעולות הממוצע 1.6 ו-1.8 – בהתאמה. במבחן t למדגמים מזווגים נמצא הפער מובהק סטטיסטית בקבוצות הקטנות מלבד ($t = 3.34, p < .01$).

חשוב לציין שנמצא קשר בין שפת האם לבין גודל הקבוצה. בעוד שבקרב דוברי העברית התפלגו המשתתפים באופן שווה בין הקבוצות הקטנות והגדולות (48% בקבוצות הגדולות), דוברי השפות האחרות התרכזו בקבוצות הגדולות (82%). כפי שדיווחנו, בקרב דוברי העברית נמצא אפקט מובהק סטטיסטית לפער שבין מס' פעולות החיסכון וההתייעלות לפני הסדנה ולאחריה, אך לא בקרב דוברי השפות האחרות.

6. דיון ומסקנות

מטרת הסדנה לניהול התקציב האישי והמשפחתי היא "להקנות למבוגרים עוברי חוק כלים לניהול התקציב האישי והמשפחתי, שליטה והתארגנות באורח החיים שלהם וכלים להתמודדות בצרכים השונים בחיי היומיום כחלק מתהליך החדילה מעבריינות"⁵. במחקר ההערכה בחנו את אפקטיביות הסדנה באמצעות השינוי שחל במשתתפים במדדי התנהגות מדווחת, במדדי עמדות ובמדדים

⁵ מתוך: קול קורא להגשת הצעה להערכה, 5 לדצמבר, 2017.

כלכליים ישירים. נראה שסדנת פעמונים השיגה את מטרותיה בכך שתרמה לגידול בהיקף התנהגויות כלכליות חיוביות ופעולות חיסכון והתייעלות.

6.1 מדדים כלכליים ישירים

הכנסה והוצאה חודשית

בין תחילת הסדנה לסיומה חל גידול, על גבול המובהקות הסטטיסטית, בהכנסה לנפש של המשתתפים. הגידול היה מובהק בקרב המשתתפים עם שפת אם עברית ובקרב המשתתפים המבוגרים יותר. בהוצאה לנפש לא חל שינוי. למרות השאיפה להשיג שיפור במדדי קצה כלכליים אלה, חשוב להדגיש שהם אינם כלולים במטרות הסדנה, המתרכזת בהקניית כלים לניהול התקציב האישי והמשפחתי.

ממצאים אלה שונים מהנתונים שנאספו על-ידי פעמונים, בקרב 218 משפחות, שהשתתפו בסדנה לכלכלת המשפחה. נמצא שהמאזן בין הכנסות להוצאות בקרב המשפחות שהשתתפו בסדנה היה שלילי בתחילת הסדנה (553- ₪) וחיובי לאחריה (2,720 ₪). כלומר, הסדנה סייעה למשפחות להגדיל את ההוצאות ולהקטין את ההכנסות. נראה כי כאשר נדרשים שינויים בהתנהלות הכלכלית של משק הבית, הסדנה המשפחתית עשויה להיות אפקטיבית יותר בהשוואה לסדנה בהשתתפות רק אחד מבני הזוג. יתירה מכך, שינויים בדפוסי צרכנות עשויים לשאת פירות כלכליים ישירים רק כעבור תקופת מה, וייתכן שהזמן שבין שתי המדידות במחקר הנוכחי קצר מכדי לבטא שינויים כאלה.

לסיכום, בעקבות הסדנה לא חל שפור במדדים הכלכליים הישירים. המשתתפים לא דיווחו על קיטון בהוצאות משק הבית. עם זאת, בקבוצות אוכלוסייה מסוימות נרשם גידול בהכנסות.

6.2 מדדי התנהגות מדווחת

התנהגות כלכלית חיובית

בין תחילת הסדנה לסיומה חל גידול, מובהק סטטיסטית, בהיקף ההתנהגויות הכלכליות החיוביות של המשתתפים. האפקט המובהק נשמר בקבוצות השונות של שפת האם, המצב המשפחתי והגיל, וזהו למעשה האפקט המרשים והכולל ביותר שעלה במחקר זה.

השיפור העיקרי שנמצא היה בניהול מעקב אחר הוצאות והכנסות, בקביעת סדר עדיפות ברור בנוגע להוצאות ובביטחון בניהול מוצלח של כלכלת משק הבית. התנהגויות אלה ניתן להגדיר כהתנהגויות תכנון וניהול כללי. מנגד, בהתנהגויות שניתן להגדירן כהתנהגויות ביצוע קונקרטיות כגון, קנייה לפי רשימה והשוואת מחירים לפני קנייה השיפור מתון יותר. בפעולה של קריאת תלוש שכר וקבלת זכויות ממקום העבודה – השינוי לא היה מובהק כלל.

הממצאים לגבי שינוי בהתנהגות כלכלית חיובית עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקר הערכה של תכנית "תעסוקה לרווחה" של עמותת "בעצמי" ומשרד הרווחה. 23% ממשתתפי התכנית שיפרו את ההתנהגות הכלכלית שלהם בין תחילת התכנית לסיומה. יחד עם זאת, ראוי לציין כי ההשתתפות בסדנה לניהול כלכלת המשפחה של פעמונים הייתה רק רכיב אחד בתכנית שכללה רכיבים אחדים וביניהם: ליווי אישי תעסוקתי על-ידי עו"ס וסדנאות קבוצתיות להגברת היכולות התעסוקתיות. כמו כן, משתתפים שהיו זקוקים לכך באופן מיוחד, קיבלו טיפול פרטני מיועץ לכלכלת המשפחה או מפסיכולוג תעסוקתי (קינג, הדר ווולדה-צדיק, 2014).

בנוסף, הממצאים לגבי שינוי בהתנהגות כלכלית חיובית תואמים נתונים שנאספו על-ידי פעמונים בקרב כ-1,500 משתתפים בסדנאות לכלכלת המשפחה. לפי נתונים אלה, ההתנהגות הכלכלית החיובית של המשתתפים השתפרה אף היא בין תחילת הסדנה לסיומה. אולם, השיפור שנמצא בקרב משתתפי הסדנאות למשפחות (שיפור של 15%-48% בהתנהגויות השונות) היה גבוה משמעותית מזה שנמצא בנתוני המחקר הנוכחי בקרב לקוחות שירות המבחן (שיפור של 22%-6% בהתנהגויות השונות). ניתן לשער כי פער זה מסביר גם את הפער בשיפור המאזן בין הכנסות להוצאות בין שתי הקבוצות. כלומר, השינוי שנמצא בהתנהגות הכלכלית בקרב המשפחות היה נרחב דיו, בכדי ליצור שינוי במאזן בין הכנסות להוצאות. לעומת זאת, בקרב לקוחות שירות המבחן, השיפור בהתנהגות הכלכלית לא היה דרמטי דיו להוביל לשינוי כזה.

פעולות חיסכון והתייעלות

בין תחילת הסדנה לסיומה חל גידול, מובהק סטטיסטית, בהיקף פעולות החיסכון וההתייעלות בקרב המשתתפים.

הפעולות ששכיחותן גדלה באופן הבולט ביותר הן פנייה לבנק למשכנתאות והפעלת הילדים לפעולות להקטנת ההוצאות. מדובר בפעולות שהנמענים שלהן מצויים בשני קצות קשת האינטימיות. וכך, מצד אחד המשתתף בסדנה מערב את בני הבית, כולל הילדים, במאמץ המשפחתי להקטנת ההוצאות, ומצד שני הוא בא בדברים עם בנק למשכנתאות, בעל הדימוי הברוקרטי והמאיים על "האדם הקטן". אכן, מעודד לראות שהסדנה פועלת לחיזוק התנהגויות חיסכון והתייעלות מול גורמים מגוונים הרלוונטיים לכלכלת משק הבית. מנגד, חלה דווקא ירידה בפנייה לספקי שירות שונים במטרה להוזיל עליות, אך ניכר כי שכיחות הפנייה לגופים אלה הייתה גבוהה יחסית גם לפני הסדנה (64%) ונשארה כך גם לאחריה (59%).

תדירות בדיקת מצב חשבון הבנק

נמצא כי חלה עליה מובהקת בשיעור המשתתפים, שבודקים את מצב חשבון הבנק שלהם בתדירות של פעם בשבוע או יותר, מה שמעיד על פרו-אקטיביות רבה יותר בניהול התקציב האישי והמשפחתי שלהם. מעודד במיוחד הנתון שמלמד על פתיחת חשבון בנק לחלק ניכר מהמשתתפים שהיו ללא חשבון.

ככלל, השיפור בהתנהגויות הכלכליות החיוביות בולט יותר בקרב דוברי העברית כשפת אם, בקרב הנשואים והגרועים/פרודים ובקרב המשתתפים המבוגרים.

לסיכום ניתן לומר כי חל שיפור מובהק סטטיסטית במרבית פריטי ההתנהגות המדווחת שנבדקו בקרב המשתתפים בסדנה. הדבר מעיד על כך שהם יותר פרו-אקטיביים בניהול התקציב האישי והמשפחתי שלהם, בהשוואה לתקופה שלפני השתתפותם בסדנה.

6.3 עמדות המשתתפים

מדדי העמדות שנבדקו במחקר הם: האפשרות לגייס מידית סכום כסף, הרגשה של שליטה בהוצאות, תחושת מסוגלות עצמית.

לא היה שיפור של ממש בתפיסת האפשרות לגייס מידית סכום כסף ובהרגשה של שליטה בהוצאות. עם זאת, חלה עליה בתחושת המסוגלות העצמית של המשתתפים, המבטאת היבטים כלליים בחיים, שאינם שייכים באופן ספציפי להתנהלות כלכלית, כגון: פתרון בעיות אישיות, שליטה על

החיים, שינוי דברים בחיים והשגת מטרות. השיפור במסוגלות העצמית היה גורף בקבוצות השונות של שפת אם, מצב משפחתי וגיל. נראה שלהשתתפות בסדנה עשויות להיות תוצאות לוואי חיוביות שאינן קשורות ישירות למטרות הסדנה.

הממצאים לגבי השינוי בתחושת המסוגלות העצמית עולים בקנה אחד עם ממצאים שנמצאו במחקר הערכה של תכנית "תעסוקה לרווחה" של עמותת בעצמי ומשרד הרווחה, לפיהם משתתפי התכנית, שהשתתפו בין היתר בסדנאות לניהול כלכלת המשפחה של ארגון "פעמונים", הראו שיפור מובהק בחוללות העצמית שלהם ובאופן יותר ספציפי באמונה בערך העצמי שלהם ובמוטיבציה שלהם להתמודד עם קשיים (קינג, הדר ווולדה-צדיק, 2014).

לסיכום, אף שלא חל שיפור בשני מדדים שמבטאים שליטה בניהול הכלכלי של משק הבית, השיפור הגורף שחל בתחושת המסוגלות העצמית רומז לאפקטיביות רחבה של הסדנה, המתפשטת מעבר לגבולות המטרות המוצהרות שלה.

6.4 עמדות לגבי תרומת הסדנה

יותר ממחצית מהמשתתפים הביעו שביעות רצון גבוהה מהסדנה; ממצא זה משותף לכל קבוצות שפת האם, המצב המשפחתי והגיל. הפריט שבו נרשמה שביעות הרצון הגבוהה ביותר נגע לחיזוק הביטחון בניהול כלכלי של משק הבית, ובכך הוא עולה בקנה אחד עם הפריט הבולט באשר להתנהגות כלכלית חיובית שהיה שיפור בביטחון בניהול מוצלח של כלכלת משק הבית.

לסיכום, שביעות הרצון מהסדנה גבוהה למדי והיא בולטת במיוחד בפריט הנוגע לביטחון בניהול הכלכלי של משק הבית.

6.5 הפערים שנמצאו בין הסדנאות הכלליות לניהול כלכלת המשפחה לבין הסדנאות

בשירות המבחן

כאמור, נמצאו פערים משמעותיים בין משתתפים בסדנאות כלליות לניהול כלכלת המשפחה לבין משתתפים בסדנאות לניהול התקציב האישי והמשפחתי בשירות המבחן למבוגרים, המעידים כי הסדנאות בשירות המבחן היו פחות אפקטיביות. הפערים נמצאו הן במאזן בין הכנסות להוצאות והן בשיפור בהתנהגות הכלכלית, בהשוואה בין תחילת הסדנה לסיומה. ניתן להציע מספר הסברים אפשריים לפערים אלה:

- **וולונטריות** - ההשתתפות בסדנאות הכלליות לניהול כלכלת המשפחה הייתה וולונטרית ועל-פי שיקול דעתו של המשתתף. מנגד, ההשתתפות בסדנאות של שירות המבחן הייתה חובה והיותה חלק מהתהליך השיקומי של המשתתפים. אי לכך, ניתן להניח כי חלק מהמשתתפים בסדנאות שירות המבחן לא חשו צורך ממשי בסדנה, בניגוד למשתתפים בסדנאות הכלליות.
- **שיתופיות** – בחלק מהסדנאות הכלליות השתתפו שני בני הזוג בתא המשפחתי, מה שמעיד על כך שתהליך השינוי נתפס על-ידם כתהליך משפחתי. מנגד, בסדנאות של שירות המבחן השתתף רק אחד מבני הזוג – עובר החוק הנמצא בתהליך טיפולי-שיקומי, כך שלא הייתה התגייסות משפחתית, הנחוצה לשם יצירת שינוי בהתנהלות התא המשפחתי.
- **נורמטיביות** – המשתתפים בסדנאות הכלליות היו ברובם המכריע אנשים נורמטיביים, הנמצאים במסגרת תעסוקתית ומעוניינים להחזיר לעצמם את השליטה על הניהול הכלכלי של משק הבית שלהם. מנגד, המשתתפים בסדנאות שירות המבחן הם עוברי חוק שנמצאים

בתהליך טיפולי-שיקומי לאחר הליך משפטי, וייתכן שבשלב זה הם פנויים פחות לעסוק בענייניהם הכלכליים.

7. המלצות

המחקר שופך אור על ההיבטים האפקטיביים של הסדנה לניהול התקציב האישי והמשפחתי ומאפשר לתת את הדעת להיבטים שנמצאו אפקטיביים פחות:

- נראה שהסדנה מצליחה בשינוי תודעתי והתנהגותי בקשת רחבה: הן באשר לניהול הכלכלי של משק הבית והן באשר למיקרו התנהגויות כמו שיתוף הילדים בפעולות להקטנת ההוצאות.
- נראה שהשפעת הסדנה גולשת מעבר להתנהלות הכלכלית אל הדימוי העצמי הבא לידי ביטוי במסוגלות העצמית. היבטים אלו משמעותיים ביותר בהשתלבותו של עובר החוק בחברה.
- נראה שהסדנה אפקטיבית במיוחד בקרב דוברי העברית כשפת אם, בקרב הנשואים והגרושים/פרודים ובקרב המבוגרים יותר. נראה כי הנתרמות פחות הן הקבוצות המוחלשות יותר שיישום המסרים של הסדנה חשובים עבורן ביתר שאת. לפיכך, חשוב להנגיש את הסדנה לדוברי ערבית, וכן לרווקים וצעירים שככל הנראה זקוקים להדרכה בסיסית בניהול כלכלי של משק הבית.
- העובדה שבמדדים כלכליים ישירים לא הושג שיפור של ממש צפויה בשל הזמן הקצר יחסית שבין איסוף הנתונים בגלים השונים ולכן מומלץ לבחון את המדדים הכלכליים כשנה אחרי הסדנה. כמו כן, ניתן להציע למשתתפים מפגשי רענון, שבהם אפשר יהיה לקבל רעיונות קונקרטיים וכן להשתמש בהינָדָים (nudges) במטרה להשפיע על הבחירות של המשתתפים בכל הנוגע להתנהגות כלכלית נבונה ושליטה בהוצאות.
- כמחצית מהמשתתפים בסדנה חיים במשק בית עם בת זוג. הסיכויים להצלחת שינויים בהתנהלות כלכלית של משק הבית גבוהים יותר אם הם נעשים בשיתוף, ולכן יש לשקול לשלב את בנות הזוג בסדנאות.

נספח א': שאלוני המחקר

שאלון תחילת סדנה

למשתתף בסדנה להתנהלות כלכלית נכונה בשירות המבחן למבוגרים

משתתפת/ יקר/ה שלום,

המטרה של הסדנה היא להקנות לך ידע וכלים להתנהלות כלכלית נכונה.

שאלון זה הוא חלק ממחקר העוסק בבחינת התרומה של הסדנה. השאלון בודק את הרגליך ותפיסותיך בנושא התנהלות כלכלית, כיום. את השאלון תתבקש למלא פעם נוספת בסיום הסדנה.

השאלון הוא חסוי וישמש לצורך המחקר בלבד. השאלון מנוסח בלשון זכר אך מיועד לגברים ולנשים כאחד.

תודה על שיתוף הפעולה!

1. באיזו מידה הדברים הבאים נכונים לגביך?

מס'	שאלה	בכלל לא	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד
1.1	יש לי סדר עדיפויות ברור לגבי ההוצאות שלי	1	2	3	4	5
1.2	אני מנהל מעקב מסודר אחר ההוצאות וההכנסות	1	2	3	4	5
1.3	אני מתנהל לפי תקציב ומקפיד שלא לחרוג ממסגרתו	1	2	3	4	5
1.4	אני מפריש כספים לחיסכון	1	2	3	4	5
1.5	אני משווה מחירים לפני ביצוע קנייה	1	2	3	4	5
1.6	אני מתכנן את הקנייה וקונה לפי רשימה	1	2	3	4	5
1.7	אני יודע לקרוא את תלוש השכר שלי ולקבל את זכויותי ממקום העבודה	1	2	3	4	5
1.8	אני מרגיש ביטחון ביכולותי לנהל בהצלחה את כלכלת משק הבית שלי	1	2	3	4	5

2. אילו פעולות חיסכון והתייעלות עשית בחצי השנה האחרונה?

מס'	שאלה	כן	לא	לא רלוונטי
2.1	פניתי לספקי שירות (למשל: סלולר, כבלים, ביטוח) כדי להוזיל עלויות	1	2	9
2.2	פניתי לבנק כדי להוזיל עלויות (למשל: הוזלת עמלות, הפחתת ריבית חובה, איחוד חשבונות)	1	2	9
2.3	פניתי לחברות אשראי כדי להוזיל עלויות (למשל: ביטול דמי שימוש בכרטיס, ביטול כרטיס)	1	2	9
2.4	הפעלתי את הילדים בפעולות להקטנת ההוצאות בבית (למשל: חיסכון בחשמל, השוואת מחירים לפני קנייה)	1	2	9
2.5	פניתי לבנק למשכנתאות על מנת לבדוק אפשרות למחזור משכנתא	1	2	9
2.6	פניתי לבעלי החוב שלי כדי לשפר את תנאי החזר שלי	1	2	9

3. כמה פעמים אתה מרגיש ש :

מס' היגד	כמעט אף פעם לא	לעיתים רחוקות	לפעמים	בדרך כלל	כמעט תמיד	
3.1	אין שום סיכוי שאוכל לפתור את הבעיות שלי	1	2	3	4	5
3.2	אני לא שולט על החיים שלי	1	2	3	4	5
3.3	אני יכול לשנות ממש מעט בדברים החשובים בחיי	1	2	3	4	5
3.4	אני יכול לעשות כל דבר שקבעתי לעצמי	1	2	3	4	5
3.5	מה שיקרה לי בעתיד תלוי בי	1	2	3	4	5
3.6	אני חסר אונים בטיפול בבעיות שלי	1	2	3	4	5
3.7	יש לי שליטה מועטה במה שקורה לי	1	2	3	4	5

4. מתי לאחרונה בדקת את מצב חשבון הבנק שלך?

1. בשבוע האחרון
2. לפני חודש
3. לפני יותר מחודש
4. אף פעם / לא זוכר
5. אין לי חשבון בנק

5. ציין את הסכום החודשי שאתה חושב שמשק הבית שלך יוכל להסתדר אתו?

₪ _____

6. אם היית צריך להוציא 5,000 ₪ על הוצאה חד-פעמית דחופה, האם היית מסוגל לגייס את הכסף?

1. בטוח שלא
2. אולי
3. בטוח שכן

7. באיזו מידה אתה מרגיש שאתה שולט על ההוצאות שלך (ציין מספר בין 0 ל-100, כאשר: 0 = לא שולט בכלל; 100 = שולט באופן מלא)

_____

8. כמה אנשים יש במשק הבית שלך? _____

9. מהי ההכנסה החודשית הממוצעת (נטו) של משק הבית שלך?

1. עד 3,000 ₪
2. 3,001-6,000 ₪
3. 6,001-9,000 ₪
4. 9,001-12,000 ₪
5. 12,001-15,000 ₪
6. 15,001-18,000 ₪
7. 18,001 ₪ או יותר

10. מהי ההוצאה החודשית הממוצעת של משק הבית שלך?

1. עד 3,000 ₪
2. 6,000-3,001 ₪
3. 9,000-6,001 ₪
4. 12,000-9,001 ₪
5. 15,000-12,001 ₪
6. 18,000-15,001 ₪
7. 18,001 ₪ או יותר

פרטי רקע

11. ציין את המין שלך:

1. גבר
2. אישה

12. מהו גילך? | |

13. מהו מצבך המשפחתי?

1. רווק
2. נשוי
3. גרוש/פרוד
4. אלמן

14. כמה ילדים מתחת לגיל 18 יש לך? | |

15. כמה ילדים מעל לגיל 18 יש לך? | |

16. מהי שפת האם שלך?

1. עברית
2. ערבית
3. רוסית
4. אמהרית
5. אחר

17. האם אתה עובד כיום או עבדת בארבעת החודשים האחרונים?

1. כן
2. לא

בכדי שנוכל לשייך את השאלון הזה לשאלון שתמלא בסיום הסדנה, מבלי לזהות אותך, אנא ענה על השאלות הבאות:

- א. האות הראשונה של שמך הפרטי _____
- ב. האות הראשונה של שם משפחתך _____
- ג. שלוש הספרות האחרונות של ת"ז שלך _____

תודה רבה על שיתוף הפעולה!

שאלון סיום סדנה

למשתתף בסדנה להתנהלות כלכלית נכונה בשירות המבחן למבוגרים

משתתפת/ יקר/ה שלום,

שאלון זה הוא חלק ממחקר העוסק בבחינת התרומה של הסדנה. השאלון בודק את הרגליך ותפיסותיך בנושא התנהלות כלכלית, לאחר סיום הסדנה. אנו ניצור איתך קשר טלפוני בעוד כחצי שנה לצורך שאלון קצר.

השאלון חסוי וישמש לצורך המחקר בלבד. השאלון מנוסח בלשון זכר אך מיועד לגברים ולנשים כאחד.

תודה על שיתוף הפעולה!

1. באיזו מידה הדברים הבאים נכונים לגביך

מס'	שאלה	בכלל לא	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד
1.1	יש לי סדר עדיפויות ברור לגבי ההוצאות שלי	1	2	3	4	5
1.2	אני מנהל מעקב מסודר אחר ההוצאות וההכנסות	1	2	3	4	5
1.3	אני מתנהל לפי תקציב ומקפיד שלא לחרוג ממסגרתו	1	2	3	4	5
1.4	אני מפריש כספים לחיסכון	1	2	3	4	5
1.5	אני משווה מחירים לפני ביצוע קנייה	1	2	3	4	5
1.6	אני מתכנן את הקנייה וקונה לפי רשימה	1	2	3	4	5
1.7	אני יודע לקרוא את תלוש השכר שלי ולקבל את זכויותי ממקום העבודה	1	2	3	4	5
1.8	אני מרגיש ביטחון ביכולותיי לנהל בהצלחה את כלכלת משק הבית שלי	1	2	3	4	5

2. אילו פעולות חיסכון והתייעלות עשית בחצי השנה האחרונה?

מס'	שאלה	כן	לא	לא רלוונטי
2.1	פניתי לספקי שירות (למשל: סלולר, כבלים, ביטוח) כדי להוזיל עלויות	1	2	9
2.2	פניתי לבנק כדי להוזיל עלויות (למשל: הוזלת עמלות, הפחתת ריבית חובה, איחוד חשבונות)	1	2	9
2.3	פניתי לחברות אשראי כדי להוזיל עלויות (למשל: ביטול דמי שימוש בכרטיס, ביטול כרטיס)	1	2	9
2.4	הפעלתי את הילדים בפעולות להקטנת ההוצאות בבית (למשל: חיסכון בחשמל, השוואת מחירים לפני קנייה)	1	2	9
2.5	פניתי לבנק למשכנתאות על מנת לבדוק אפשרות למחזור משכנתא	1	2	9
2.6	פניתי לבעלי החוב שלי כדי לשפר את תנאי החזר שלי	1	2	9

3. כמה פעמים אתה מרגיש ש :

מס' היגד	כמעט אף פעם לא	לעיתים רחוקות	לפעמים	בדרך כלל	כמעט תמיד	
3.1	אין שום סיכוי שאוכל לפתור את הבעיות שלי	1	2	3	4	5
3.2	אני לא שולט על החיים שלי	1	2	3	4	5
3.3	אני יכול לשנות ממש מעט בדברים החשובים בחיי	1	2	3	4	5
3.4	אני יכול לעשות כל דבר שקבעתי לעצמי	1	2	3	4	5
3.5	מה שיקרה לי בעתיד תלוי בי	1	2	3	4	5
3.6	אני חסר אוניס בטיפול בבעיות שלי	1	2	3	4	5
3.7	יש לי שליטה מועטה במה שקורה לי	1	2	3	4	5

4. מתי לאחרונה בדקת את מצב חשבון הבנק שלך?

1. בשבוע האחרון
2. לפני חודש
3. לפני יותר מחודש
4. אף פעם / לא זוכר
5. אין לי חשבון בנק

5. ציין את הסכום החודשי שאתה חושב שמשק הבית שלך יוכל להסתדר אתו? _____ ₪

6. אם היית צריך להוציא 5,000 ₪ על הוצאה חד-פעמית דחופה, האם היית מסוגל לגייס את הכסף?

1. בטוח שלא
2. אולי
3. בטוח שכן

7. באיזו מידה אתה מרגיש שאתה שולט על ההוצאות שלך (ציין מספר בין 0 ל-100, כאשר: 0 = לא שולט בכלל; 100 = שולט באופן מלא)

_____

8. מהי ההכנסה החודשית הממוצעת (נטו) של משק הבית שלך?

1. עד 3,000 ₪
2. 3,001-6,000 ₪
3. 6,001-9,000 ₪
4. 9,001-12,000 ₪
5. 12,001-15,000 ₪
6. 15,001-18,000 ₪
7. 18,001 ₪ או יותר

9. מהי ההוצאה החודשית הממוצעת של משק הבית שלך?

1. עד 3,000 ₪
2. 3,001-6,000 ₪
3. 6,001-9,000 ₪
4. 9,001-12,000 ₪
5. 12,001-15,000 ₪
6. 15,001-18,000 ₪
7. 18,001 ₪ או יותר

שאלות לגבי הסדנה

10. באיזו מידה אתה מסכים עם ההיגדים הבאים:

מס'י	היגד	בכלל לא	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד
10.1	אני מרגיש שהסדנה סייעה לי בתהליכי השיקום שאני עובר	1	2	3	4	5
10.2	בסדנה קיבלתי כלים לשיפור המצב הכלכלי שלי	1	2	3	4	5
10.3	השתמשתי בכלים שקיבלתי בסדנה על מנת לשפר את המצב הכלכלי שלי	1	2	3	4	5
10.4	הסדנה חיזקה את הביטחון שלי בניהול כלכלי של משק הבית שלי	1	2	3	4	5
10.5	הסדנה תרמה לשיפור בחיי המשפחה שלי	1	2	3	4	5

11. האם יש לך הצעות לשיפור הסדנה?

בכדי שנוכל לשייך את השאלון הזה לשאלון שמילאת בתחילת הסדנה, מבלי לזהות אותך, אנא ענה על השאלות הבאות:

- א. האות הראשונה של שמך הפרטי _____
- ב. האות הראשונה של שם משפחתך _____
- ג. שלוש הספרות האחרונות של ת"ז שלך _____

תודה רבה על שיתוף הפעולה!

שאלון מעקב סדנה

למשתתף בסדנה להתנהלות כלכלית נכונה בשירות המבחן למבוגרים

משתתפת/ יקר/ה שלום,

שאלון זה הוא חלק ממחקר העוסק בבחינת התרומה של הסדנה בה השתתפת בשירות המבחן למבוגרים. השאלון בודק את הרגליך ותפיסותיך בנושא התנהלות כלכלית, כיום. השאלון הוא חסוי וישמש לצורך המחקר בלבד.

1. באיזו מידה הדברים הבאים נכונים לגביך?

מס'	שאלה	בכלל לא	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאוד
1.1	יש לי סדר עדיפויות ברור לגבי ההוצאות שלי	1	2	3	4	5
1.2	אני מנהל מעקב מסודר אחר ההוצאות וההכנסות	1	2	3	4	5
1.3	אני מתנהל לפי תקציב ומקפיד שלא לחרוג ממסגרתו	1	2	3	4	5
1.4	אני מפריש כספים לחיסכון	1	2	3	4	5
1.5	אני משווה מחירים לפני ביצוע קנייה	1	2	3	4	5
1.6	אני מתכנן את הקנייה וקונה לפי רשימה	1	2	3	4	5
1.7	אני יודע לקרוא את תלוש השכר שלי ולקבל את זכויותי ממקום העבודה	1	2	3	4	5
1.8	אני מרגיש ביטחון ביכולתי לנהל בהצלחה את כלכלת משק הבית שלי	1	2	3	4	5

2. אילו פעולות חיסכון והתייעלות עשית בחצי השנה האחרונה?

מס'	שאלה	כן	לא	לא רלוונטי
2.1	פניתי לספקי שירות (למשל: סלולר, כבלים, ביטוח) כדי להוזיל עלויות	1	2	9
2.2	פניתי לבנק כדי להוזיל עלויות (למשל: הוזלת עמלות, הפחתת ריבית חובה, איחוד חשבונות)	1	2	9
2.3	פניתי לחברות אשראי כדי להוזיל עלויות (למשל: ביטול דמי שימוש בכרטיס, ביטול כרטיס)	1	2	9
2.4	הפעלתי את הילדים בפעולות להקטנת ההוצאות בבית (למשל: חיסכון בחשמל, השוואת מחירים לפני קנייה)	1	2	9
2.5	פניתי לבנק למשכנתאות על מנת לבדוק אפשרות למחזור משכנתא	1	2	9
2.6	פניתי לבעלי החוב שלי כדי לשפר את תנאי החזר שלי	1	2	9

3. מתי לאחרונה בדקת את מצב חשבון הבנק שלך?

1. בשבוע האחרון
2. לפני חודש
3. לפני יותר מחודש
4. אף פעם / לא זוכר
5. אין לי חשבון בנק

4. ציין את הסכום החודשי שאתה חושב שמשק הבית שלך יוכל להסתדר אתו?
₪ _____

5. אם היית צריך להוציא 5,000 ₪ על הוצאה חד-פעמית דחופה, האם היית מסוגל לגייס את הכסף?

1. בטוח שלא
2. אולי
3. בטוח שכן

6. באיזו מידה אתה מרגיש שאתה שולט על ההוצאות שלך (ציין מספר בין 0 ל-100, כאשר: 0 = לא שולט בכלל; 100 = שולט באופן מלא)
|_|_|_|

7. כמה אנשים יש במשק הבית שלך? |_|_|_|

8. מהי ההכנסה החודשית הממוצעת (נטו) של משק הבית שלך?

1. עד 3,000 ₪
2. 6,000-3,001 ₪
3. 9,000-6,001 ₪
4. 12,000-9,001 ₪
5. 15,000-12,001 ₪
6. 18,000-15,001 ₪
7. 18,001 ₪ או יותר

9. מהי ההוצאה החודשית הממוצעת של משק הבית שלך?

1. עד 3,000 ₪
2. 6,000-3,001 ₪
3. 9,000-6,001 ₪
4. 12,000-9,001 ₪
5. 15,000-12,001 ₪
6. 18,000-15,001 ₪
7. 18,001 ₪ או יותר

10. האם אתה עובד כיום או עבדת בארבעת החודשים האחרונים?

1. כן
2. לא

בכדי שנוכל לשייך את השאלון הזה לשאלון שתמלא בסיום הסדנה, מבלי לזהות אותך, אנא ענה על השאלות הבאות:

- א. האות הראשונה של שמך הפרטי _____
- ב. האות הראשונה של שם משפחתך _____
- ג. שלוש הספרות האחרונות של ת"ז שלך _____

תודה רבה על שיתוף הפעולה!

נספח ב': טופס הסכמה מדעת

הסכמה מדעת להשתתפות במחקר

שלום רב,

אנו מזמינים אותך להשתתף במחקר העוסק בבחינת התרומה של סדנאות לניהול כלכלת הבית למשתתפי הסדנא, שבה אתה לוקח חלק.

במסגרת המחקר תתבקשי למלא שלושה שאלונים: בתחילת הסדנא, בסיום הסדנא ומספר חודשים לאחר מכן. על מנת שנוכל לחזור אליך למילוי השאלונים באמצעות הטלפון, הנך מתבקש להסכים לכך ולאחר מכן לרשום את פרטיך.

משך הזמן הנדרש למילוי השאלון הנו כעשר דקות. אין תשובות נכונות או לא נכונות, על התשובות שלך לשקף את עמדותיך האישיות בלבד.

חשוב להבהיר כי אינך חייבת להשתתף במחקר ולאי הסכמה לא תהיה כל השלכה עליך והיא לא תפגע בך בכל דרך שהיא בהמשך. כמו כן, תוכלי להפסיק את השתתפותך במחקר בכל שלב שהוא, מבלי שתהיה לכך כל השלכה עליך והדבר לא יפגע בך בכל דרך שהיא בהמשך. כל הנתונים המזהים במחקר ישמרו חסויים ולא יהיו זמינים לאף אחד מלבד צוות המחקר.

תודה מראש על שיתוף הפעולה.

יש לסמן במשבצת: " אני מסכים/ה להשתתף במחקר זה "

שם פרטי: _____

שם משפחה: _____

טלפון נייד: _____

חתימה: _____

בברכה,

יובל פלדי וד"ר דרור וולק, מכון תובנות
טלי הינדי, מנהלת תחום המחקר, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים
יוסי פולק, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים
נעמי שרון, מנהלת תכניות ושותפויות, פעמונים

נספח ג': דף הנחיות למנחה הסדנה

סדנת "פעמונים" בשירות המבחן למבוגרים - הנחיות להעברת שאלון למשתתפים

מנחה/ת פעמונים יקר/ה שלום,

שירות המבחן במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, בשיתוף עמותת "פעמונים", החליט לערוך מחקר הבודק את התרומה של הסדנאות לניהול כלכלת הבית למשתתפים בהן. המחקר מבוצע על-ידי מכון "תובנות" ומבוסס על כך שהמשתתפים ימלאו שני שאלונים במהלך הסדנה, כדלקמן:

שאלון תחילת סדנה

בסיום המפגש הראשון או בתחילת המפגש השני של הסדנה יש להקדיש כרבע שעה לנושא:

1. לציין בפני המשתתפים שמתקיים מחקר על תרומת הסדנה ולבקש מהם להשתתף בו.
2. לחלק למשתתפים **טופס הסכמה**, המסביר את מטרות המחקר ומאשר את השתתפותם בו.
3. משתתפים שלא מילאו וחתמו על טופס הסכמה – לא ישתתפו במחקר ולא ימלאו שאלון.
4. משתתפים שמילאו וחתמו על טופס הסכמה - יש לאסוף מהם את הטופס ולחלק להם **שאלון תחילת סדנה**.
5. יש לאסוף את טופסי ההסכמה ואת שאלון תחילת הסדנה ולשמור אצלכם בתוך מעטפה. **שימו לב** – משתתפים שלא השתתפו במפגש הראשון, יכולים למלא שאלון בתחילת המפגש השני. החל מהמפגש השלישי ואילך כבר **לא** ניתן למלא שאלון תחילת סדנה.

שאלון סוף סדנה

באמצע המפגש האחרון של הסדנה יש להקדיש כעשר דקות לנושא:

1. לחלק לכל המשתתפים שהסכימו להשתתף במחקר ומילאו שאלון תחילת סדנה את **שאלון סוף סדנה**.
  2. משתתפים שלא מילאו וחתמו על טופס הסכמה בתחילת הסדנה – **לא** ימלאו שאלון סוף סדנה.
  3. יש לאסוף את שאלון סוף הסדנה ולשמור אותו אצלכם בתוך המעטפה עם טופסי ההסכמה ושאלוני תחילת הסדנה.
- שימו לב** – משתתפים שצריכים לצאת מוקדם במפגש האחרון, ניתן לתת להם למלא שאלון לפני יציאתם.

לאחר סיום הסדנה

לאחר סיום הסדנה נתקשר אליכם ונתאם אתכם את אופן איסוף המעטפה עם טופסי ההסכמה והשאלונים. אנא שמרו אותה היטב אצלכם.

דגש חשוב מאד: מבחינה מחקרית חשוב לנו לדעת לשייך בין שאלון תחילת סדנה ושאלון סוף סדנה של אותו משתתף. לכן בסיום שני השאלונים המשתתפים מתבקשים לכתוב את האות הראשונה של שמם הפרטי, שם המשפחה ושלוש הספרות האחרונות של ת"ז.

בבקשה תוודאו כי המשתתפים יכתבו פרטים אלה בשני השאלונים. ניתן להסביר להם כי פרטים אלה נועדו כדי לשייך בין שני השאלונים ותו לא ואין לכך שום משמעות אחרת.

לכל שאלה או בקשה, נא להתקשר ליובל פלדי, ראש צוות המחקר בטל' – 050-8546067.

תודה על שיתוף הפעולה!

צוות המחקר – מכון "תובנות"